

Bir Misyonerlik Uygulamasının

Teorisi ve Pratiği:

*Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)**

İdris YÜCEL

Hacettepe Üniversitesi

YÜCEL, İdris, *Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)*. CTAD, Yıl 7, Sayı 14 (G z 2011), 65-86.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinde misyonerlik olgusu, bölgedeki Batı nüfuzu, gayrimüslim tebaanın konumu ve Osmanlı Devleti'nin dağılması gibi hususlarla girift bir ilişki arz eder. Yaklaşık iki bin yıllık tecrübeye sahip Hıristiyan misyonerliğinin Anadolu sahasındaki girişimlerinin arka planındaki tartişmaların çözüme kavuşturulması, bahsi geçen misyonerlik kurumlarının, şüphesiz birincil nitelikteki tarihî kaynaklar doğrultusunda analizine bağlıdır. Bu alışma, Amerikan Bord misyonerleri tarafından 1902-1914 yılları arasında Urfa'da açılan ve daha önce herhangi bir akademik değerlendirmeye tabi tutulmamış olan Urfa Körler Okulu'nun hik yesini, Boston'daki örgüt merkezine sunulan çalışma raporlarını değerlendirerek ele almaktadır. Bu erevede, Bord misyonerlerinin bu türden bir misyonerlik girişimi öncesindeki teorik kurguları, okulun bir misyonerlik aracı olarak projelendirilmesi süreci, eğitim faaliyetleri ve bu faaliyetlerin hem öğrenciler, hem de misyonerler adına ifade ettiği önem analiz edilmektedir.

Anahtar S z kler: Amerikan Bord, Misyonerlik, Körler Okulu, Urfa, Osmanlı İmparatorluğu

YÜCEL, İdris, *A Missionary Enterprise in Theory and Practice: Urfa Shattuck School for the Blind in Asia Minor (1902-1914)*. CTAD, Year 7, Issue 14 (Fall 2011), 65-86.

Missionary activities in the modern Turkish history bear a close relation with the facts such as western influence in the region, state of the non-Muslim societies and the decline of the Ottoman Empire. Basic discussions on the background of the missionary activities conducted nearly for two millenniums require archival

* Makalenin son haliyle ilgili d zeltmeler konusunda yardımını esirgemeyen Do. Dr. Seyfi Yıldırım ve Dr. Biray akmak'a teşekk r ederim.

examination of the referred missionary organizations. This study handles the story of the Urfa Shattuck School for the Blind established by the American Board in Urfa between 1902 and 1914 by touching the correspondences and reports of the aforementioned institution. In this sense, the theoretical ground of the proposed mission institution constructed by the American Board missionaries, activities of the school and its effects on the blind students as well as the place and importance of the school within the missionary activities of the American Board are among the main facts to be investigated.

Keywords: The American Board, Ottoman Empire, Urfa Shattuck School for the Blind, missionary, Urfa

Giriş

Balkanlar, Anadolu ve bugünkü Orta Doğu'nun önemli bir kısmını haritasına dâhil etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyıldan itibaren dönem dönem Katolik ve Protestan misyonerler tarafından ziyaret edilmişti. Ancak, imparatorluğun son yekpare asrı olan 19. yüzyıl, Osmanlı topraklarında eşi görülmemiş bir misyoner akımına şahit oldu. Katolik ve Protestan misyonerler, Balkanlar'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan Osmanlı vilayetlerinde çok sayıda okul, ibadethane, sağlık merkezi ve yetimhane türünden misyonerlik kurumları tesis ettiler.¹

Misyonerlik faaliyetlerinin teolojik boyutunu ele alan araştırmaları bir kenara bırakarak, meseleyi tarih bilimi kapsamında değerlendiren çalışmalara bakıldığında konunun genelde Ermeni meselesi merkezinde incelendiği görülmektedir. Katolik ve Protestan misyon örgütlenmelerinin, Ermenilerle meskûn mahallerde uzun yıllar gösterdikleri faaliyetler dikkate alındığında, bu durumun şaşırtıcı olmadığı da görülmektedir. Bu çalışmalar, temel olarak misyonerlik faaliyetlerinin kolonyal boyutuna vurgu yaparak, misyonerlerin Osmanlı tebaası arasındaki ahengi ve bütünlüğü eğitim, basın-yayın, tıbbî ve

¹ Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2003; Gülbadi Alan, *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri*, TTK Yayınları, Ankara, 2008; A. A. Bartholomew, *Tarsus American School, 1888-1988, The Evolution of a Missionary Institution in Turkey*, (Doctorate Thesis), Bryn Mawr College, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bryn Mawr, 1989; Dilşen İnce Erdoğan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerler ve Van Ermeni İsyamı (1896)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007; Joseph Greene, *Leavening the Levant*, The Pilgrim Press, New York, 1916; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989; Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Bilim Basın Yayınları, İstanbul, 2005; Julius Richter, *A History of Protestant Missions in the Near East*, Oliphant, Anderson&Ferrier, Edinburg and London, 1910; William E. Strong, *The Story of the American Board*, The Pilgrim Press, Boston, 1910; İdris Yücel, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005; İdris Yücel, *Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik (1880-1930)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

sosyal hizmetler gibi kanallar üzerinden sürdürdükleri çalışmalarla bozduklarını ifade etmektedirler. Ancak, Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlerin mevcudiyetini, Ermeni meselesi ekseninin ötesinde, birkaç basamak yukarıdan değerlendirmek, misyonerlik faaliyetlerinin bütüncül olarak idrak edilmesine yardımcı olacaktır.

Osmanlı topraklarını kusursuz bir biçimde kendi aralarında taksim ederek² oluşturdukları misyon sahaları üzerinde hemen her fırsatı değerlendirmek suretiyle doğrudan yüz binlerce insanla temasa geçen misyonerlerin bilinçaltı hafızası, bu misyonerlik kurumlarına ait her türden faaliyet raporundan, kurum içi yazışmalardan ve ülkelerinin dışişleri örgütlenmeleri ile gerçekleştirdikleri muhaberatı muhafaza eden arşivlerden takip edilebilmektedir. Bu faaliyetlerin arka planının kavranmasında, misyonerlerin hangi amaçlar doğrultusunda hedef bölgeye ulaştıkları, faaliyetlerinin zaman ve şartlara bağlı olarak geçirdiği süreç ve misyon örgütünün, bağlı olduğu ülkenin hedef bölgeye yönelik politikalarında nasıl bir işleve sahip olduğu soruları anahtar niteliktedir. Bu çerçevede öne çıkan en önemli tartışmalar arasında misyonerlik faaliyetlerinin dünyevî mi? uhrevî mi? bir hedef gözettiği konusu yer alır. Ayrıca, temel hedef olarak hayırseverlik/sosyal yardımlaşma şeklinde formüle edilen İsa'nın krallığının inşası projesi, bir diğerini kendi inanç sistemine entegre etmeye çalışırken etik değerler açısından nasıl bir manzara ortaya çıkmıştır? Amerikalı misyonerlerin okyanus aşırı coğrafyalara ulaşarak, Osmanlı ülkesinin en ucra köşelerinde dahi örgütlenme imkânı bulmasının altında yatan etkenler nelerdir? Bu çalışma, bu hususların aydınlatılmasında bir dizi ipucu elde edebilmek üzere Osmanlı sahasındaki misyonerlik faaliyetlerinin Amerikan kulvarına yönelerek, bir Anadolu şehrinde, zaman ve faaliyet alanıyla mahdud bir vaka incelemesi hedeflemekteyiz. Çalışmamız, bir misyonerlik girişiminin teori ve pratiğini değerlendirmeyi amaçlamakta, bu bağlamda örgüt merkezine yazılan faaliyet raporlarının içeriğine nüfuz etmek suretiyle Amerikalı misyonerler tarafından 20. yüzyıl başlarında Urfa'da faaliyete açılan körler okulunun tarihçesini ortaya koymayı hedeflemektedir.

² Örneğin Amerikan Bord, Osmanlı topraklarındaki erken dönemli faaliyetlerine Suriye bölgesini de dâhil etmişken 1870 yılında bu sahayı bir diğer misyonerlik örgütü *Presbyterian Board*'a bırakmış ve personelini geri çekmiştir. Fakat bu tür bir taksimat, rakip olarak algılanmalarına binaen Katolik misyonerlik örgütleriyle gerçekleştirilmemiş, misyonerlik faaliyetleri aynı saha üzerinde sürdürülmüştür. Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlerce gerçekleştirilen faaliyetler için bkz. Christiane Babot, *La Mission des Augustins de L'assomption à Eski-Cébér 1891-1924*, Première Impression, İstanbul, Strasbourg 1996, P. Hilaire de Barenton, *La France Catholique En Orient Durant Les Trois Derniers Siècles: D'apres Des Documents Inédits*, Paris 1902.

Dünya'da ve Osmanlı'da Körlere Eğitimi

Urfa Körlere Okulu (*Urfa Shattuck School for the Blind*), Amerikan Bord³ örgütü bünyesinde teşkil edilmiştir. Bir Protestan misyonerlik örgütü olan Amerikan Bord, 1810 yılında, Boston'da kurulmuştur. Örgüte ait misyon personeli, Osmanlı topraklarına 1820 yılında ulaşmıştır.⁴ Teşkilatlanmasını Batı, Merkezî, Doğu ve Avrupa Türkiye'si misyonları şeklinde gerçekleştiren Amerikan Bord, 19. yüzyılda başta gayrimüslimler olmak üzere birçok etnik ve dinî kökenden Osmanlı tebaasıyla temas sağlamıştır. Örgütün başlıca misyonerlik enstrümanı, ülkenin dört bir yanında tesis edilen ilk, orta ve yüksek dereceli eğitim kurumları olmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde ardı ardına açılan misyon hastaneleri ise Bord misyonerlerine, etnik ve dinî köken ya da sosyal statü gözetmeksizin, her türlü Osmanlı vatandaşına ulaşma imkânı vermiştir.⁵ İbadet yerleri, yetimhaneler, gençler için sosyal kulüpler, zanaat kursları ve körlere için açılan özel okullar, Bord misyonerleri tarafından kullanılan diğer araçlar olmuştur.

Bord tarafından faaliyete geçirilen tüm misyonerlik kurumları, şüphesiz İsa ile başladığı düşünülen yaklaşık 2 milenyumluk bir misyonerlik tecrübesine dayanmaktaydı. Her bir misyon kurumu, öncelikle sabit ve önceden belirlenen bir hedef kitleye odaklanmaktaydı. Misyonerlik kurumları, çoğunlukla kusursuz bir saha araştırması ve bir takım detaylı psikolojik analizler üzerine inşa edilmekteydi. 1902 yılında, Urfa'da faaliyete geçen körlere okulu da bu türden, detaylı bir zemin araştırması üzerine inşa edilecekti.

Öte yandan körlere tarihî süreçte ait oldukları toplumlar tarafından algılanış biçimleri, genelde negatif referanslar içermektedir. Örneğin ilkçağlarda körlere, dışlanmışlar ve oldukça kötü muamelelerle karşılaşmışlardır. Kör doğan çocukların öldürüldüğüne ve Kartacalıların körlere yakarak güneşe kurban verdiklerine dair örnekler aktarılmaktadır.⁶ Körlere yönelik bu türden sıra dışı uygulamalar, sıklıkla görülmemiş olsa da, onların toplumsal mevcudiyetleri tarihî

³ Orijinal adı *American Board of Commissioners for Foreign Missions* olan örgüt, mevcut akademik çalışmalarda *ABCFM*, *American Board* ya da *Amerikan Kurul* gibi kısaltmalarla anılmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki örgüte ait Türkçe neşriyatta ve benzer basılı kaynaklarda örgütün tercih ettiği resmi tanımlamanın *Amerikan Bord Heyeti* şeklinde olmasına binaen, bu çalışmada *Amerikan Bord* veya yalnızca *Bord* şeklindeki tanımlama tercih edilmiştir.

⁴ Amerikan Bord'un, Osmanlı topraklarındaki misyonları ve 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden I. Dünya Savaşı'na kadar gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin istatistikî analizi için bkz. İdris Yücel, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.

⁵ Amerikan Bord'un, 19. yüzyıl sonlarından itibaren Antep, Merzifon, Kayseri, Harput, Adana, Van, Diyarbakır, Konya ve Erzurum'da faaliyete geçirdiği misyon hastaneleri ve tıbbî misyon aracılığıyla gerçekleştirdiği faaliyetler için bkz. Yücel, *Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri..*

⁶ Benjamin B. Bowen, *A Blind Man's Offering*, Özel Baskı, Boston, 1847, pp. 28.

süreçte üç temel aşama geçirmiştir; ilk aşama ayrımcılık, ikinci aşama bağımlılık ve üçüncü aşama özgürleşme.⁷

Üçüncü safha, yani körlerin özgürleşmesiyle ilgili en önemli unsur, körler için açılan eğitim kurumları olmuştur. Körlerin eğitimiyle ilgili olarak, Batı dünyasındaki profesyonel anlamda ilk girişimlerin henüz 18. yüzyılın sonlarında başlatılmış olduğu görülmektedir. Özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinde, körlerin eğitimi için Fransa, İngiltere, İskoçya ve Avusturya gibi birçok Batı ülkesinde, eğitim kurumları tesis edilmeye başlanmıştır.⁸ Aslında bu kurumsallaşma çabaları, sadece körlerin sorunlarına yönelik bir girişim olmaktan ziyade, bu toplumlarda ortaya çıkmaya başlayan sosyal içerikli sorunların çözümüne yönelik bütüncül yönelimlerin bir parçasıydı. Nitekim bu dönemde deliler, mahkûmlar ve yetimler gibi problemleri sosyal guruplarla ilgili girişimler söz konusuydu.⁹ Diğer taraftan ABD'deki ilk körler okulu, 1829 yılında açıldı. 1900 yılında, büyük şehirlerdeki kör öğrenciler, kamu okullarında öğrenime başladılar.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde Körlerin Eğitimi

Osmanlı topraklarında yaşayan körlerin genel durumlarına bakıldığında, özellikle maarif hususunda 19. yüzyıl sonlarına kadar hemen hemen hiçbir ciddi adımın atılmamış olduğu görülmektedir. Daha çok düğün ve şenliklerde şarkı-türkü söyleyerek geçimlerini sağlayan körlerin eğitimlerine yönelik ilk önemli adım, 1890'lı yıllarda atılmıştır. II. Abdülhamid döneminde, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın görme engellilerin eğitimiyle ilgilenmesi ve konunun padişaha arzı üzerine 1891 yılında *Dilsiz ve Sağır Mektebi*'ne bağlı olarak bir *Amalar Okulu* açılmıştır.¹¹ Bu okul, Avrupa'da ve ABD'de faaliyet gösteren körler okullarına

⁷ Berthold Lowenfeld, *The Changing Status of the Blind*, Thomas Publishing, Springfield, 1975, pp. 85.

⁸ 1785 yılında Francois Lecueur'un girişimleriyle Paris'te *Institution des Jeunes Aveugles* adında ilk körler okulu tesis edildi. Okulun müfredatı, okuma yazma eğitimi, müzik, matematik, coğrafya ve tarih gibi oldukça farklı derslerden oluşmaktaydı. Paris Körler Okulu'la ilgili detaylı bilgi için bkz. Edgard Guilbeau, *Histoire de l'Institution National des Jeunes Aveugles*, Belin Freres, Paris, 1907.

⁹ Gordon Ashton Phillips, *The Blind in British Society: Charity, State, and Community, c. 1780-1930*, Ashgate Publishing, Hampshire, 2004, pp. 3.

¹⁰ Carol Castellano, *Making It Work: Educating the Blind*, Information Age Publishing, Charlotte, 2005, pp. 2. 1829 ve sonrasında bazı merkezi şehirlerde açılan bu okulların yatılı oluşu ve küçük yaşta çocukların ailelerinden uzakta güçlük içerisinde eğitim görmek zorunda kalmaları, 1860'lı yıllara gelindiğinde eleştirilmeye başlanmış ve 1900 yılında hazırlanan bir yasa tasarı ile kör öğrencilerin kamu okullarında eğitim görmelerinin önü açılmıştı.

¹¹ Ayrıca bu dönemde Osmanlı başkentinde olmasa da, Mısır Hidivi I. İsmail Paşa döneminde 1874 yılında Kahire'de bir körler okulunun açılmış olduğu aktarılmaktadır. Ancak Anadolu coğrafyası bağlamında, ilk körler okulu girişimi payitahta 1890'lı yılların başlarında gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde körlerin eğitiminin tarihçesiyle ilgili ayrıca bkz. Necati Kemal, "Sağır ve Dilsiz ve Körler Müessesesi'nin 340 Kanunusaninisinden 341 Mayısına Kadar Mesaisi", *Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Müzakeratı (1-3 Eylül 1925)*, İstanbul 1926, s. 519-527. A.

benzer bir eğitim müfredatını ortaya koyamamış ve öğrencilere, modern eğitimden ziyade yoğunlukla müzik eğitimi verilmiştir.¹² Üstelik zaman içerisinde müzik eğitiminin de kaldırılarak eğitime yalnızca ilahi ve kasidelerle devam edilmesi sonucu öğrenciler okuldan uzaklaşmıştır. Böylece beklentileri karşılayamaması üzerine okulun faaliyetlerine, 1897 yılında son verilmiştir.¹³ Ancak, bu yıllarda göz doktoru Esat Bey'in görme engellilerin eğitimlerine yönelik bir farkındalık yaratmak üzere gösterdiği çaba dikkate değerdir.¹⁴ Dr. Esat Bey, görme engellilerin eğitimlerini yakından takip etmiş, Avrupa'da faaliyet gösteren okullarla ilgili incelemeler yapmıştır. Öyle ki zaman zaman bu hususla ilgili sempozyum ve bilimsel toplantılara katılarak, tebliğler de vermiştir. Dr. Esat Bey, başkentte modern bir körler okulunun açılması için 1903 yılında bir başvuruda bulunmuş ve bu hususun Bâb-ı Âlî nezdinde önemsendiğine dair müspet bir cevap almasına rağmen, somut bir sonuç elde edememiştir. Konuyla ilgili bu yıllardaki resmî yazışmalar, Bâb-ı Âlî'nin yeni bir körler okulu açılmasına olumlu yaklaştığını göstermektedir. Ancak, girişimlere rağmen modern bir körler okulunun faaliyete geçirilmesi mümkün olamamıştır. Okul için gerekli malî tahsisatın çeşitli sebeplerle ayrılamamasının, böyle bir kurumun tesisine ve faaliyete geçmesine engel teşkil ettiği yönünde bir kanaat söz konusudur.¹⁵ Bununla birlikte 1890'lı yıllardan itibaren Osmanlı başkentinde, körlerin eğitimiyle ilgili bir hassasiyetin gelişmekte olduğu bir gerçektir. Konuyla ilgili araştırmalar, gerek Bâb-ı Âlî'nin, gerek Dr. Esat Bey gibi duyarlılık sahibi kişilerin, taşıyıcı kapsamasa da en azından başkentteki görme engelli çocukların eğitilmesi gerekliliği hususunda kuvveden fiile geçemeyen yapıcı bir tutum içinde olduklarını göstermektedir. Ancak bu olumlu tutum, Osmanlı başkentinde modern bir okulun vücuda getirilmesi için kâfi gelmemiştir. Okulun açılmamasının ardında yatan nedenin, yalnızca maddî imkânsızlıklarla açıklanması fazlaca iyimser bir yaklaşım olur.¹⁶ Zira, çalışmanın ilerleyen

Süheyl Ünver, "Manisada Saruhanlıların Körhane Binası Hakkında", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, 6(19), (1942), s. 3-7.

¹² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 3, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1941, s. 967.

¹³ Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağır Dilsiz ve Âmâların Eğitimi", *İstanbul Armağanı 3, Gündelik Hayatın Renkleri*, Ayır Basım, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 318.

¹⁴ 1865 yılında doğan Dr. Esat Bey 1889 yılında tabip yüzbaşı olarak Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuştur. Dr. Esat Bey, gerek İttihat ve Terakki Fırkası bünyesinde gerekse Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde siyasi olarak aktif bir kişilik sergilemiştir. Üniversite reformuna kadar öğretim üyeliğinde de bulunan Dr. Esat Bey, askeri, kültürel ve siyasi alanda gösterdiği faaliyetlerle Cumhuriyetin kuruluşunda önde gelen isimler arasındadır.

¹⁵ Hasan Basri Sayı, *Osmanlı Belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in Biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 71.

¹⁶ Görme engellilerin eğitimi için İstanbul'da bir okul açma projesi, aslında oldukça elle tutulur bir etüt çalışmasına sahipti. Okulun inşası için gerekli bütçe hazırlanmış, Avrupalı elçilerden modern körler okullarıyla ilgili bilgiler temin edilmiş, bir dilsiz ve ama mektebi açılabilmesi için oluşturulan fonda 425.480 kuruş biriktirilmişti. Bütün bu somut girişimlere

bölümlerinde hikâyesi aktarılacak olan Urfa Körler Okulu'nun açılış ve faaliyete geçiş sürecinin, hiç de büyük bütçelere gereksinim duyulmadan, son derece mütevazı imkânlarla gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Körlerin Eğitimine Yönelik İlk Misyoner Girişimleri

Urfa'da, körler okulu açılmadan önce, Bord misyonerleri zaman zaman Osmanlı topraklarındaki körlerin durumuyla ve eğitim ihtiyaçlarıyla ilgili bazı tespitlerde bulunmuşlardı. Anadolu'da bir körler okulunun açılması hususunda ilk tartışmalar, 1864 yılında Batı Türkiye Misyonu'nun¹⁷ yıllık toplantısı sırasında gündeme gelmiş, fakat okul inşasıyla ilgili somut bir sonuç alınamamıştı.¹⁸ Ancak, yine de 1864 yılından itibaren Bord'a ait eğitim kurumları, zaman zaman kör öğrencilere eğitim verdi. Hatta kimi kör öğrenciler, ortaokul düzeyinde öğrenim gördüler. Bu öğrenciler eğitime ilk olarak 1864 yılında, *Moon* sistemiyle¹⁹ kabartılmış olan Türkçe *St. Matthew İncil'i* ile başlamışlardı. Aynı süre zarfında bu kitap birçok eğitim kurumuna dağıtılmış, ancak aynı türden kitapların sürekli kullanımı kısa sürede eskimelerine yol açmıştı. Körler için özel olarak basılmış kitap ve teçhizata ulaşmaksa pek de kolay olmuyordu.²⁰ Ayrıca bu çabalar, körlere yönelik sistemli bir eğitim müfredatının ürünü olmaktan oldukça uzaktı. Nitekim katılım da sınırlı orandaydı.

Osmanlı topraklarında bir körler okulu tesisiyle ilgili ikinci önemli girişim, 1894 yılında İstanbul'da gerçekleştirildi. Bord misyonerlerinden H. O. Dwight ile C. J. Tarring, Rev. A. L. Long, Hohanness Minasyan ve Rev. W. F. Anderson'dan oluşan bir komite, 11 Mayıs'ta bir toplantı düzenledi ve İstanbul'da ya da civardaki yerleşim birimlerinden birinde bir körler okulunun açılmasını kararlaştırdı. Alınan kararlar arasında, okulun eğitim esasının Hıristiyanlık teması üzerine tesis edilmesi gerekliliği de vurgulanmıştı. Bord misyonerlerinden meşhur Rev. Elias Riggs'in oğlu, gözleri görmeyen Charles W. Riggs'in de okuldan sorumlu öğretmen olarak atanması kararlaştırıldı.²¹ Ancak, tespit edilemeyen sebeplerle, toplantıyı takip eden yıllarda, bu okulun tesisi mümkün olmadı. Öte yandan yüzyılın sonuna ulaşıldığında, İstanbul ve

rağmen okulun inşası mümkün olmadı. Bu başarısız girişimle ilgili detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, agm., s. 313-329.

¹⁷ Batı Türkiye Misyonu, Amerikan Bord'un 1860 yılındaki misyon bölgelerinde gerçekleştirdiği nihai şekillendirme sonucu ortaya çıkmıştır. Batı Türkiye Misyonu, kabaca Trabzon ile Mersin arasında çekilecek dikey bir hat ile batı istikametinde Trakya bölgesine kadar olan saha içerisindeki yerleşim birimlerini kapsamaktadır.

¹⁸ ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 539.

¹⁹ *Moon's Type*, Brighton'lı kör bir İngiliz olan Dr. William Moon tarafından geliştirilen kabartmalı okuma sistemidir. Sistem, basitleştirilmiş roma rakamlarıyla daha çok yetişkinlerin okumalarına yönelik geliştirilmiştir. Moon Type sisteminin detayları için bkz. William Moon, *Light For the Blind*, Longmans&co., London, 1879, pp. .

²⁰ ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 539.

²¹ ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 540.

dolaylarında olmasa da bir diğer Osmanlı şehri Urfa'da, bölgedeki ilk körler okulunun açılması için sonuç getirici bir girişimde bulunuldu. Urfa'da açılan bu okul, bir misyonerlik kurumu olarak ciddî bir misyolojik teori ile temellendirilecekti.

Körler ve Misyonerlik

Bord misyonerleri prensip olarak ilk önce hedef kitleyi ve daha sonra da bu kesimin ihtiyaçlarını tespit ederek işe koyulmaktaydı. Faaliyete geçirilmesi tasarlanan her bir girişim, detaylı bir fizibilite çalışması ile fayda-risk analizi üzerine temellendirilmekteydi. Urfa Körler Okulu da bu minval üzerine tesis edildi. Buna göre; öncelikle etnik ve dinî köken gözetilmeden Osmanlı topraklarında yaşayan bütün körlerin sosyo-ekonomik koşulları analiz edilerek işe başlandı. İlk tespit, körlerin içinde bulunduğu olumsuz maddî koşullardı. Buna göre, *Türk İmparatorluğu*'nda yaşayan körler oldukça yoksul ve cahil durumdaydı. Kör bir erkek ya da kadın ticarî olarak, gözleri görmekte olan diğer kimselerle rekabet edebilecek konumda değildi. Kendi kendilerine yetebilmeleri için gerekli olan temel düzeyde bir zanaat bilgisini edinemiyorlardı. Hal böyle olunca, birçoğu başta Osmanlı başkenti olmak üzere büyük şehirlere göçerek, dilencilik yapmakta ve geçimlerini bu şekilde sağlamaktaydılar.²² Diğer taraftan, sayıları nadir de olsa geçimlerini marangozluk, hasır sandalye ve sepet imalatı, pamuk toplayıcılığı gibi faaliyetlerle sağlayan kör erkekler ve kadınlar bulunmaktaydı. Ancak körler, genelde, temel zanaat eğitimine tabi tutulmadıkları için bu türden meslekleri icra edememekteydiler. Böylece Bord misyonerleri, körlerin, eğitim ve öğretime tabi tutularak, meslek sahibi olabilecekleri yönünde oldukça pragmatik ve önemli bir tespitte bulundular.

Bord misyonerlerinin körlerle ilgili ikinci önemli tespiti, onların toplum içindeki sosyal konumları üzerine oldu. Kimi zaman hayatlarını şarkı söyleyerek ya da düğünlerde davul çalarak kazanan körlerin toplumsal imajları oldukça olumsuzdu. Kendi kendilerine geçimlerini sağlayamayan, aile bireylerine ya da hayırseverlere bağımlı bir biçimde, edilgen bir hayat yaşayan körlerin, toplumun diğer bireylerinde saygı uyandırmadığı görülmekteydi.²³ Nitekim, kör kızların önemli bir kısmı, kendi saçlarını dahi taramayı ve örmeyi beceremiyordu. Yine, okuma-yazma bilmeyen ve dolayısıyla temel düzeyde bir tedrisi birikimden dahi mahrum olan körler, sosyal hayatın içerisinde var olamıyordu. Dolayısıyla

²² ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 538, Proposed Work for the Blind in Turkey. İlgili raporda; Osmanlı topraklarında çok sayıda kör vatandaşın mevcudiyetinden bahsedilmekte, ancak net bir sayı verilmemektedir. Diğer taraftan kendi başlarına geçimlerini sağlayabilen bazı körlerin mevcudiyetinden de bahsedilmektedir. Örneğin Çukurova'da, dağlık bir bölgede ikamet etmekte olan kör bir adam, marangoz atölyesinde meyve ve sebze sandıkları imal ederek ve bir tavuk çiftliği işleterek evinin geçimini sağlamaktadır. Yine, geçimini pamuk toplayıcılığıyla sağlayan kör bir kadın ve hasır sandalye ören kör bir adamdan bahsedilmektedir.

²³ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 521.

körlere okuma-yazma, edebiyat, tarih ve matematik gibi derslerin okutulacağı bir eğitim kurumu, kendilerinin sadece meslek sahibi olmalarına imkân sağlamayacak, aynı zamanda toplum içinde, birey olarak kendilerini ifade edebilmelerini ve saygı görmelerini sağlayacaktır.

Körler için açılacak bir eğitim kurumu, sadece körleri değil, örüntüsel olarak onların çevresinde bulunan kimseleri de hedef edinmekteydi. Okulda öğrendikleri çeşitli türden zanaat tecrübesi sayesinde meslek edinecek olan körler, almış oldukları sosyal ve fen dersleri sayesinde, genel kültürlerini ve bilgi birikimlerini artıracaklardı. Böylece, okula başlamadan önceki ve mezuniyet sonrası durumlarının mukayesesi, toplum nezdinde oldukça etkileyici ve çarpıcı bir olgu olarak algılanacaktı. Buna göre; ilk halka, kör kimsenin ebeveyninden, kardeşlerinden ve akrabalarından oluşmaktaydı. İkincil olarak, yaşanan bölgenin sakinleri arasındaki farklı mezhep guruplarından insanların sempatisinin kazanılacağı düşünülmekteydi.²⁴ Üçüncü olarak ise, bölgedeki idarî ve askerî kamu görevlilerinin olumlu görüşleri kazanılacaktı. Körler üzerinden ulaşılması düşünülen dairenin son ve oldukça önemli bir halkasını da, mezun öğrencilerin farklı şehirlerde faaliyete geçirecekleri körler okulları vasıtasıyla ulaşılacak olan diğer kör öğrenciler oluşturmaktaydı.²⁵ Hatta misyonerler, körlere verilecek eğitimin toplum nezdindeki önemini, bu okulların normal misyoner okullarına kıyasla daha büyük bir sempati toplayacağı şeklinde bir kıyaslama ile belirtmişlerdi.²⁶

Urfa Shattuck Körler Okulu

Urfa'da faaliyet gösteren Bord misyonerlerinden Corinna Shattuck, Osmanlı topraklarındaki ilk körler okulunu açma işini üstlendi. 1848 yılında, ABD'nin Kentucky Eyaleti'nde doğan ve dört yaşında yetim kalan Shattuck, büyükannesi tarafından yetiştirilmişti. Eğitimini tamamladıktan sonra, 1873 yılında Osmanlı topraklarına ulaşan Shattuck, örgütün Merkezî Türkiye Misyonu olarak belirlediği Adana, Maraş, Antep ve Urfa dolaylarında öğretmenlik yapmış ve nihayet 1890'lı yıllardan itibaren kalıcı misyon şehri olarak Urfa'da faaliyetlerini devam ettirmişti.²⁷ Urfa'da, yoğunlukla iştiğal ettiği yetimhane çalışmalarını esnasında, buradaki çocukların endüstriyel çalışma adı altında fırıncılık, terzilik, ayakkabıcılık, bağcılık, marangozluk, demircilik ve dikiş-nakiş gibi çeşitli zanaat

²⁴ ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 539.

²⁵ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 897.

²⁶ ABCFM Arşivi, Reel 653, No: 539.

²⁷ Emily Clough Peabody, *Lives Worth Living-Studies of Women, Biblical and Modern, Especially Adapted for Groups of Young Women in Churches and Clubs*, The University of Chicago Press, Illinois, 1915, pp. 130-131.

dallarında eğitim görmelerini sağlamıştı.²⁸ Shattuck, körlerin eğitimiyle ilgili bir girişimde bulunma fırsatını, öğretmen Mary Harutunian'ın 1898 yılında, Urfa'ya transferiyle yakaladı. Yetim olarak büyüyen ve tek gözü görmeyen Mary Harutunian, Maraş'taki *Merkezî Türkiye Kız Koleji*'nden (*The Central Turkey Girls' College*), 1893 yılında mezun oldu. Birkaç yıl Adana'da ve Adapazarı'nda öğretmenlik yapan Harutunian, 1898 yılında, Urfa'ya geldi. Burada bir yıl öğretmenlik yaptıktan sonra, 1899 yazında, göz iltihaplanması sonucu görmekte olan tek gözünü de kaybetti ve tamamen kör oldu. Bunun üzerine Shattuck, Harutunian'a maddî destek sağlayarak, bir yıl eğitim almak üzere Londra'da bulunan *Royal Normal School for the Blind* adındaki körler okuluna gönderdi. Harutunian, Londra'da, 19 ay boyunca, körlerin eğitimi için gerekli olan modern düzeyde bir müfredat ile eğitim araç gereçleri hakkında bilgi edindi.²⁹

Harutunian, Londra'daki eğitiminin ardından 1902 yılında, Urfa'ya döndü. Akabinde, Shattuck ile birlikte bir körler okulu açmak için kolları sıvadı. İngiltere'de öğrenmiş olduğu *Braille* alfabesini³⁰, öncelikle Ermeniceye uyarladı. Oldukça mütevazı şartlardaki iki odadan oluşan okul, hem öğrencilerin yatakhane, hem de derslikleri olarak kullanılmaktaydı. Eğitim, 4-5 yıllık bir sürece yayılmıştı.³¹ İlk yıllarda öğrenci sayısı genellikle 15 dolaylarında oldu. Okutulan dersler, başlangıçta temel düzeyde okuma-yazmadan ve matematikten ibaretken, çok geçmeden oldukça çeşitli ve sofistike yeni alanlar müfredata eklendi. Okul, açılışını takiben, henüz ilk on yılını tamamlamadan, öğrencilerine organ³² çalma ve müzik dersleri, İncil dersleri, fizikî coğrafya, İngilizce, Türkçe ve Ermenice okuma-yazma, genel tarih, Ermeni tarihi, fizyoloji ve aritmetik üzerine eğitim verir oldu.³³ Bu derslerin yanı sıra *Fizik Kültür* (*physical culture*) başlığı altında, öğrencilere çok yönlü beceriler kazandırılmaktaydı. Fizik Kültür derslerinde yemek servisi, çeşitli türlerde örgü yapma, dikiş-nakış, hasır örme, kamış sandalye ve tabure örme gibi çok yönlü pratik beceriler öğretiliyordu.

²⁸ Corinna Shattuck'un Urfa'da gerçekleştirdiği *endüstriyel faaliyet* (industrial work) çalışmaları, bölgedeki yoksul çocukların zanaatkar olarak yetişmesi ve daha da önemlisi ürettikleri malların Avrupa ve ABD'de pazar bulması açısından oldukça ilgi çekicidir. Örneğin, ürünleri genelde yurtdışına pazarlanmakta olan yalnızca oyalık sektörü, zaman zaman iki bin kadar genç kıza ve kadına istihdam sağlamıştır.

²⁹ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 905.

³⁰ Braille alfabesi, Paris'te açılan ilk körler okulunun öğrencilerinden Louis Braille'nin icat etmiş olduğu, okuma metodudur. Alfabe, dikdörtgen üzerinde yer alan kabartmalı 6 noktanın her bir harf karşılığı kombinasyonların oluşturulması esasına dayanmaktadır. Braille alfabesi, körlerin eğitimi için metod olarak oldukça önemli bir adım olmuştur.

³¹ İlerleyen yıllarda okuldaki eğitim süresinin biraz daha uzamış olduğu görülmektedir. Ayrıca, mezun öğrencilerden bazılarının, bilgilerini derinleştirmek için bir tür lisansüstü eğitimi kapsamında okulda kaldığı, eğitimlerini ilerletmekte oldukları görülmektedir (ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 521).

³² Kiliselerde ilahiler eşliğinde çalınan bir müzik aleti.

³³ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 490-491.

Ayrıca, *Ev Bilgisi (domestic science)* adı altında, özellikle kız öğrencilere, ev işleriyle ilgili olarak verilen oldukça yararlı bir ders mevcuttu. Bu derste, gözleri çok az miktar da olsa görebilen öğrencilere, yemek yapma, servis etme ve çamaşır işleri konusunda eğitim verilmekteydi.³⁴

Derslerde öğrencilere okutulan kitapların önemli bir bölümü İngiltere'den ve ABD'den bağış olarak gönderilen dinî içerikli yayınlardı.³⁵ Bu kitaplardan bazıları, *Jesus's First Prayer, Christy's Old Organ, Pilgrim's Progress, Jewels ve Cross Bearer* başlığını taşımaktaydı.³⁶ Benzer şekilde kutsal yazılar ve dinî risaleler, öğrencilere sıklıkla okutulan materyal arasında yer aldı. Okulun ders programı öğrencilere çeşitli zanaat dallarından yabancı dil öğrenimine kadar oldukça dünyevî bilgiler sunmasına rağmen, bu çalışmaların zemininde yer alan dinî boyutun son derece belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, okuma-yazma ve yabancı dil öğreniminde kullanılan materyalin tamamı dinî literatür üzerineydi.

Her yıl düzenli olarak Eylül ayında açılan okul, Haziran başlarında, kilisede gerçekleştirilen törensel bir sınav ve mezuniyet uygulaması ile yaz tatiline girmektedir. Öğrenciler yıl boyunca öğrenmiş oldukları bilgileri ve becerileri kilisede izleyiciler önünde ortaya koymakta, koro ve solo ilahiler okumaktaydılar.³⁷ Mezuniyet hususunda, her bir öğrencinin etik durumu ve derslerindeki başarısı anahtar rol oynamaktaydı. Örneğin 1909 yılında, derslerindeki başarısına rağmen, kleptomani rahatsızlığı bulunan Markared adında bir öğrenci, arkadaşlarına ait eşyaları çalmaktan bir türlü vazgeçmediği için mezun edilmemişti.³⁸ Benzer şekilde derslerinde başarısız bulunan öğrencilere de diploma verilmemekteydi. Bord misyonerlerinin mezuniyet ve sınıf geçme hususunda gösterdikleri bu hassasiyet, muhtemelen okulun hedefleri ile doğrudan ilgiliydi. Okul, temelde Anadolu'nun çeşitli önde gelen şehirlerinde körler okulu açacak nitelikte öğretmenler mezun etmeyi hedeflemekteydi. Ayrıca yine mezun öğrencilerin önemli bir kısmı, vaiz (*Bible Women*)³⁹ olarak Bord misyonerleriyle birlikte Anadolu'daki birçok yerleşim birimindeki örgüt istasyonlarında istihdam edilmekteydi. Okulun kurucu öğretmeni Mary

³⁴ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 527-528.

³⁵ ABCFM Arşivi, Reel 660, No: 612.

³⁶ ABCFM Arşivi, Reel 666, No: 256.

³⁷ ABCFM Arşivi, Reel 666, No: 339.

³⁸ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 904.

³⁹ Bord misyonerleri tarafından yerli halk arasından seçilerek, belirli bir eğitim sürecinin ardından göreve başlayan kadın vaizler, şehir merkezinde ve civar bölgelerde yaşayan halk arasında misyonerlik faaliyeti sürdürmüşlerdir. Çoğunlukla Ermeniler arasından seçilen kadın vaizler, bölge halkı ile temas sağlanması hususunda oldukça önemli bir işleve sahiptirler. Kadın vaizler, yerli yardımcı statüsündeki Bord personeliydi ve belirli bir ödeneğe sahipti.

Harutunian, Urfa Körler Okulu'nun hedefini, "bu okul, dallarını diğer şehirlere kadar uzatacak olan bir ağaç olmalıdır" şeklinde belirtmekteydi.⁴⁰

Diğer taraftan, okulda gerçekleştirilen tüm bu çalışmalar, birkaç kişilik bir kadro tarafından sürdürülmekteydi. 1904 yılında, Halep'te Dr. Altunyan tarafından ameliyat edilen Harutunian'ın gözlerinden biri yeniden görmeye başlamış ve kendisi okulda başöğretmen sıfatıyla eğitim ve öğretim işlerinin sorumluluğunu üstlenmişti. İngiltere'den döndükten sonra Braille alfabetesini, Ermeniceye uyarlayan Harutunian, müteakip yıllarda durmaksızın İncil'in ve diğer dinî eserlerin Ermenice Braille alfabetesine aktarılmasıyla meşgul oldu.⁴¹ Okul kadrosunda, Harutunian'a yardımcı bulunmak üzere gözleri gören bir yardımcı asistan yer almaktaydı.⁴² Öte yandan Corinna Shattuck, 1910 yılına kadar, okulun sorumlu misyoneri olarak görev yaptı. Ancak, Shattuck, kış aylarında geçirdiği rahatsızlık sonucu, 1910 Nisan'ında bir süreliğine ABD'ye dönmeye karar verdi. Zorlu bir yolculuk sonrasında Massachusetts'e ulaşan Shattuck, rahatsızlığının ağırlaşması sonucu, Mayıs ayında öldü.⁴³ Urfa'da Bord'a ait görevli tek misyoner olan Shattuck'un ölümünün ardından, Bayan *Lucile Foreman* geçici olarak bölgeye gönderildi.⁴⁴ 1911 yılında *Rev. Francis H. Leslie*, Bord tarafından Urfa'ya kalıcı misyoner olarak atandı.⁴⁵

Okuldaki Öğrenci Profili

Urfa Körler Okulu, bölgedeki yegâne örnek olduğundan Alman misyonerler dahi etkinlik alanlarındaki kör öğrencileri Urfa'ya göndermiş ve eğitimleri için finansal destek sağlamışlardı.⁴⁶ Ancak, Urfa Körler Okulu'nun başlıca öğrenci kaynağını, Osmanlı sahasındaki Bord örgütlenmesi bünyesinde faaliyet gösteren misyonerlerin ve papazların iletişim kurduğu kör çocuklar oluşturuyordu.⁴⁷ Bu öğrencilerin büyük bir kısmı, Anadolu'nun çeşitli yerleşim birimlerinden, ailelerinden ayrılarak Urfa'ya getirilmekte ve yatılı olarak eğitim görmekteydi. Adana, Maraş, Antep, Adıyaman ve Haçin gibi civar illerden gelen öğrencilere ilaveten Harput, Kayseri ve Merzifon gibi daha uzak yerleşim birimlerinden gelen talebeler de söz konusuydu.⁴⁸ Yatılı olarak eğitim görenler haricinde, *gündüz öğrencisi (day pupil)* olarak Urfa'daki yetimhaneden ve şehir merkezinden

⁴⁰ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 521.

⁴¹ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 500.

⁴² ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 905.

⁴³ Greene, *Leavening The Levant*, s. 181, Charles M. Pepper, Irving Bacheller, *Life Work of Louis Klopsch: Romance of a Modern Knight of Mercy*, The Christian Herald, 1910, s. 41.

⁴⁴ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 501.

⁴⁵ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 521.

⁴⁶ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 496.

⁴⁷ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 530.

⁴⁸ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 908.

gelen öğrenciler de vardı. Diğer taraftan bu öğrencilerin çoğunun körlük nedeni, suçiçeği ve iltihap kaynaklıydı. Ancak, doğuştan kör olanlar ile kızıl humma hastalığı ya da yaralanmalar sonucu görme yetisini kaybetmiş olan öğrenciler de vardı.⁴⁹ Öğrencilerin önemli bir kısmı, 6-7 yaşlarında eğitime başlamaktaydılar. Genellikle, 10 yaşını aşmamış olanlar düzenli eğitime dâhil ediliyordu. Ancak yaşları ilerlemiş olan yetişkinler de çeşitli aşamalarda eğitim seanslarına yerleştirilerek, eğitim sürecine dâhil ediliyorlardı. Örneğin 1911-12 eğitim yılında öğrenciler arasında 45 yaşında kör bir kadın da bulunmaktaydı. Dört yıl kadar önce gözlerini kaybetmiş olan bu kadın, vaiz (*bible woman*) olabilmek için dersleri düzenli bir biçimde takip etmekteydi.⁵⁰

Urfa Körler Okulu'nun yıllık faaliyet raporlarında, öğrencilerin etnik ve dinî kökenlerine dair detaylı bir veri yer almamaktadır. Ancak raporlarda geçen isimlerden ve öğrencilerle ilgili çeşitli anekdotlardan anlaşıldığı üzere öğrencilerin önemli bir kısmının Ermeni kökenli olduğu söylenebilir. Fakat sınırlı sayıda da olsa kimi zaman Müslüman öğrencilerin, hem Urfa, hem de civar yerleşim birimlerinde Bord misyonerlerinin denetiminde körlerin eğitime yönelik olarak açılan okullarda eğitim aldıkları görülmektedir.⁵¹

Okulun Finans Kaynakları

Urfa Körler Okulu'nun faaliyete geçirilmesi için malî anlamda ciddi bir yatırım gerekmemiştir. Ayrıca, okuldan sorumlu olan Bord misyoneri, hali hazırda Urfa'da faaliyet göstermekte olan personeldi. Yani okula özel bir misyoner ataması yapılmamış olması, Bord'un bütçesini önemli bir yükten kurtarıyordu. Ancak takip eden yıllarda öğrenci sayısının artması ve bu öğrencilerin çoğunun yatılı olarak öğrenim görüyor olması, okulun giderlerini yükseltti. Bu giderlerin tamamı, elde edilen bağışlarla karşılandı. Körler Okulu'nun faaliyet raporları, diğer birçok misyoner kurumunda olduğu gibi, bazı yıllarda Amerikan kamuoyuyla paylaşıldı ve özenli bir üslup ile bağış talep edildi. Bahsi geçen bağış taleplerinin dili oldukça hassas ve etkileyici bir üslup taşımaktaydı. Örneğin Mary Harutunian, 1911 yılında yaptığı bağış çağrısında; dinî anlamda gerçekleştirilen başarılar ve öğrencilerin kaydettikleri mesafeyi aktardıktan sonra, okulun ihtiyaçlarının karşılanmasına binaen “keşke yalnızca Amerika'nın israfı bize gönderilse” demektedir.⁵²

Okul binasında gerçekleştirilmesi düşünülen yenileme çalışmaları ya da inşa edilmesi tasarlanan ek bir yapı için gerekli finansman, bağış çağrısıyla

⁴⁹ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 903.

⁵⁰ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 521. Örneğin, 1909 yılı raporunda, öğrenci sayısının oldukça artmış olduğu ve birçok kör kadının da okula, özellikle zanaat öğrenimi görmek üzere başvuruda bulunduğu aktarılmaktadır (ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 904).

⁵¹ ABCFM Arşivi, Reel 660, No: 592.

⁵² ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 528.

kamuoyundan mütemediyen talep edildi. Bu çerçevede varlıklı birçok hayırsever, Urfa Körler Okulu'nun Philadelphia, New York, Londra ve İstanbul'da belirlemiş olduğu adreslere ya da doğrudan Urfa'ya para göndererek bağışta bulundu.⁵³ Ayrıca yıl içinde elde edilen bağışların bir bölümü, İngiltere'den ve ABD'den düzenli olarak okula yardımda bulunan kimseler tarafından gerçekleştirildi.⁵⁴ Bağışlar aynı surette de gelmekteydi. Örneğin, Londra'dan çok sayıda Braille alfabesinde kitap ve öğrenciler için kıyafet yardımında bulunuldu.⁵⁵ Ayrıca, Osmanlı Devleti sınırları içindeki sair eyaletlerden de gerçekleşen bağışlar söz konusuydu.⁵⁶ Öte yandan okul üzerindeki malî yükün azaltılması için yatılı öğrenciler mevcut işlere yardımda bulunmaktaydı. Su tankının doldurulması, mutfak işleri ve genel temizlik yapılması gibi rutin işlere çoğunlukla öğrenciler yardım etmekteydiler.

Urfa Körler Okulu'nun bağışlar haricinde önemli bir diğer gelir kalemi daha vardı. Öğrenciler, eğitimleri esnasında öğrendikleri zanaat dallarında aynı zamanda üretici konumundaydılar. Üretilen başlıca ürünler arasında, hasırla hazırlanan ev eşyaları gelmekteydi. Hasır sandalyeler, tabureler, masa örtüleri, halılar öğrenciler tarafından en çok üretilen ürünlerdi.⁵⁷ Hatta daha sonraki yıllarda, hamak ve çeşitli kıyafetler dahi üretilmeye başlandı.⁵⁸ Ürünler, genellikle bölge halkına pazarlandı. Ayrıca, kilisede gerçekleştirilen sene sonu etkinliklerinde bu ürünler sergilenmekte ve satılmaktaydı.⁵⁹ Diğer taraftan bu ürünlerin sergilenmesi, gelir kaynağı yaratmanın yanında, kör öğrencilerin kat ettikleri mesafenin katılımcılara gösterilmesi açısından da önemi haizdi. Son olarak, Urfa Körler Okulu'nun finans kaynakları bakımından Bord'un bölgede faaliyete açmış olduğu sağlık ve eğitim temelindeki diğer misyonerlik kurumlarıyla aynı sisteme sahip olduğu söylenebilir. Yani, girişimci misyonerlerce projelendirilen ve faaliyete geçirilen misyonerlik kurumu, Bord'un kurumsal desteği ve hayırseverlerden elde edilen bağışlarla işlerlik ve süreklilik kazanmaktadır.

Dinî Propaganda ve Misyonerlik Uygulamasının Aracı Olarak Okul

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere Urfa Körler Okulu, dünyevî olduğu kadar ruhanî temellere dayanmaktadır. Okulun işleyiş

⁵³ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 528.

⁵⁴ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 498.

⁵⁵ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 530.

⁵⁶ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 908. Örneğin, 1909 yılında, Urfa'ya iki günlük mesafesi olan bir yerde ikamet eden dul bir kadının yaptığı bağıştan bahsedilmektedir. Yine, Urfa'daki bölge halkı da okula aynı ve nakdî yardımlarda bulunmuştur.

⁵⁷ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 883.

⁵⁸ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 530.

⁵⁹ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 897.

programının arka planı, tamamen misyonerlik metotları çerçevesinde inşa edilmiştir. Shattuck, yazışmalarda çoğunlukla bu okulun bir *Tanrısal plan (providential plan)* olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁰ Öğrencilere derslerde okutulan dinî içerikli yayınlar, Urfa Körler Okulu'ndaki en önemli dinî propaganda materyali olarak değerlendirilebilir. Dersler, haftanın günlerinin tamamına yayılmış durumdadır. Öğrenciler, bu derslerde okuma-yazmayı, dil eğitimi ve hatta tarih öğrenimini dahi dinî risaleler, İncil'den bölümler ve dinî kitaplar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Derslerde Protestanlıkla ilgili alenî olarak okutulan dinî materyalleri, gerçek etkisi bilinçaltına yönelik bir uygulama olarak değerlendirmek mümkündür.

Urfa Körler Okulu'nun açılışını takip eden birkaç yılda öğrencilere yönelik dinî uygulamaların gittikçe koyulaşmış olduğu görülmektedir. Örneğin, 1906 yılına kadar yalnızca Cuma günleri gerçekleştirilen dinî toplantılar, bu yıldan itibaren haftada üç güne çıkarılmıştır.⁶¹ Ayrıca öğrenciler, her Pazar, kilisede gerçekleştirilen Pazar ayinlerine götürülmüşlerdir. Hafta içinde öğrencilere *sabah takvası (morning devotion)* adında sabah ibadetleri yaptırılmıştır. Bu ibadetler temelde gönüllülük esasına dayanmamış ve öğretmenler tarafından zorunlu kılınmıştır. Örneğin, 1910-1911 çalışma raporunda, öğrencilerin, papazın Pazar ayinlerinde vermiş olduğu vaazları Pazartesi sabahları tekrar etmelerinin zorunlu kılındığı aktarılmaktadır.⁶² Okulun başöğretmeni Mary Harutunian, her sabah kahvaltı öncesi, kız öğrencilerle birebir dua seansları uygulamıştır. Bu seanslarda, öğretmen ve öğrenciler, Braille alfabesiyle hazırlanan İncil'den bölümler okumuşlardır. Bu öğrenciler arasında mezuniyet sonrasında kadın vaiz olarak görev almak isteyenler daha yoğun bir dinî programa tabi tutulmuşlardır. Bu öğrencilerin kilisedeki dinî organizasyonları ve Pazar ayinlerini daha sık takip etmeleri teşvik edilmiş ve Urfa'da ev ev dolaşarak, dinî propagandada bulunan görevlilere eşlik ederek eğitim almaları sağlanmıştır.⁶³

Çoğunluğu Gregoryen mezhebine bağlı olan öğrenciler arasından, okulda tabi tutuldukları yoğun dinî propagandaya bağlı olarak Protestan kilisesine kayıt yaptıranlar olmuştur.⁶⁴ Benzer şekilde dinî propagandadan etkilenen ve Hıristiyanlıkla ilgili meseleleri öğretmenleriyle konuşmak isteyen öğrencilerle ilgili anekdotlar aktarılmaktadır. Okuldaki misyonerlik girişimleri, teknik bir şablonun öğrencilere uygulanması şeklinde düşünülmemelidir. Dinî telkinler oldukça samimi bir ortamda, çoğunlukla birebir iletişim temeline dayanmaktadır. Öğrenci-öğretmen arasındaki doğal iletişim atmosferi ve okulun

⁶⁰ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 905.

⁶¹ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 883.

⁶² ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 494.

⁶³ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 528.

⁶⁴ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 493.

yatılı oluşu, Bord misyonerlerine dinî propaganda için oldukça geniş bir zaman tanımaktadır. Misyoner Shattuck ve görevli öğretmenlerin, kimi akşamlar öğrencilerle bir araya gelerek birlikte okudukları ilahiler, okul vasıtasıyla gerçekleştirilen misyonerlik uygulamasının okul yaşamının bütününe yayılmış olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Urfa Körler Okulu, açılışını müteakiben Bord misyonerlerinin hedefleri doğrultusunda işlerlik kazanmıştır. Öğrenciler yoğun bir meslekî ve dinî eğitime tabi tutulmuş ve öğrencilerin tamamına yakını okulu başarıyla bitirmiştir. Okulun mezunları arasında memleketlerine dönenlerden bazıları, yeni körler okullarının açılmasını sağlamıştır. Örneğin, 1907 mezunu bir öğrenci, mezuniyeti sonrası memleketi Maraş'a dönerek, burada bir körler okulu açmıştır.⁶⁶ Benzer şekilde Urfa Körler Okulu mezunları Adana'da, Haçın (Saimbeyli)'de ve Antep'te de birer körler okulu tesis etmişlerdir.⁶⁷

Okulun Protestanlığı yayma hedefleri çerçevesinde, mezunlarından bazıları, Urfa'da bulunan diğer körler arasında dinî propaganda çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Örneğin okulda eğitim almış olan 45 yaşında bir kadının, dinî propaganda çalışmalarını büyük bir gönüllülükle gerçekleştirdiği ve gözleri gören ya da görmeyen birçok şehir sakini arasında ilahiler söyleyip, dinî yayınlardan bölümler okuduğu görülmektedir. Üstelik bu propagandalar, Müslüman aileler arasında da gerçekleştirilmiştir.⁶⁸

Birinci Dünya Savaşı ve Okulun Kapanması

Osmanlı topraklarında yaşayan körlere yönelik ilk modern eğitim kurumunu faaliyete geçirdiklerinin farkında olan Bord misyonerleri, Urfa Körler Okulu'nu dünya standartlarına yükseltmek için girişimlerde bulundular. Urfa Körler Okulu, bir anlamda Maraş, Adana ve Antep gibi civar şehirlerde ardı ardına tesis edilen körlerin eğitimine yönelik okulların ilham kaynağı olmuştur. Okulun başöğretmeni Mary Harutunian, Osmanlı topraklarındaki körler okullarının anası olarak niteledikleri Urfa Körler Okulu'nu daha yüksek standartlara ulaştırmak için Boston'daki Perkins Enstitüsü'nde eğitim almak üzere 1914 yılında bir yıllığına Boston'a gitti.⁶⁹ 1913-1914 çalışma yılına ait Urfa Körler Okulu'nun son raporu, çalışmaların oldukça kusursuz bir biçimde devam

⁶⁵ ABCFM Arşivi, Reel 666, No: 256. Bu toplantılarda okunan ilahilerden bazıları; "He knows", "Anywhere with Jesus", ve "God be with you" idi. Bu ilahiler, kimi zaman öğretmen Maria Tomasyan tarafından solo olarak okunmakta, kimi zaman öğrenciler eşliğinde koro olarak seslendirilmekteydi. İlahilerin önemli bir kısmı İngilizce'ydi. Fakat Ermenice olanlar da söz konusuydu.

⁶⁶ ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 897.

⁶⁷ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 528.

⁶⁸ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 528.

⁶⁹ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 530.

ettiğini gösteren detaylar içermektedir. Ancak 1914 yazında başlayan I. Dünya Savaşı, Osmanlı topraklarındaki neredeyse bütün misyonerlik kurumlarını derinden etkilemiştir. Bord misyonerlerinin başta Ermeniler olmak üzere, büyük bir ehemmiyetle konsantre oldukları gayrimüslim tebaanın tecrübe ettiği süreç ve Ermeni tehciri, Bord'a ait misyon kurumlarının atıl bir duruma düşmesiyle sonuçlanmıştır. 1915 yılında başlatılan Ermeni tehciri, savaşın getirdiği ülke genelindeki yıkım ve Osmanlı ile ABD arasındaki diplomatik ilişkilerin 1917 yılında kesilmiş olması, Bord misyonerlerinin birçok misyon istasyonunu kapatmasıyla sonuçlandı.

Bord'un Urfa'dan sorumlu misyoneri F. H. Leslie, savaşın başlamasıyla birlikte Urfa Amerikan konsolosu görevini de yerine getirmeye başlamıştı.⁷⁰ Tehcirin başlangıcını müteakip 1915 yazında Urfa'daki birçok misyon binasına hükümet yetkililerince el konulmuştu. Savaş şartlarından kötü derecede etkilenen misyoner Leslie, 1915 Ekim'inde öldü.⁷¹ Şehirdeki Bord misyonerinin ölümü üzerine Urfa Körler Okulu da 1915 yılından itibaren tamamen işlevsiz kaldı.⁷² Misyoner Leslie'nin eşi, 1917 baharında Urfa'ya döndü.⁷³ Ancak ne bu tarihte, ne de savaş sonrasında şehirdeki misyon faaliyetlerini yeniden başlatmak mümkün olmadı.

Öğrenciler ve Misyonerler Adına Kazanımlar

Urfa Körler Okulu, 1902-1914 yılları arasında gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri sonucu, birçok görme engelli öğrenciye diploma kazandırdı. Okulun faaliyet gösterdiği bu süreç, bir dizi dinî, politik, sosyal, ekonomik ve pratik kazanımla sonuçlandı. Bord misyonerleri adına okulun gerek öğrenciler, gerek öğrenci yakınları ve bölge halkı üzerinde yarattığı dinî etkinin oldukça kayda değer olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki Gregoryen, Katolik ya da İslam inancına sahip öğrenciler, okulda geçirdikleri süre zarfında ciddi bir Protestanlık propagandasına tabi tutulmuş ve bazı öğrencilerin doğrudan Protestanlığı benimsemesi sağlanmıştır. Ayrıca, kadın vaiz olarak yetiştirilen çok sayıda öğrenci, hem kendilerinin Protestanlığı benimsemesi, hem de bölge halkı arasında misyonerlik faaliyeti sürdürülmesi adına önemli birer kazanım olmuştu. Yine mezun öğrencilerin Antep, Maraş ve Adana gibi şehirlerde körlerin eğitimine yönelik okullar açması, Urfa'da atılan tohumun Protestanlık

⁷⁰ National Archives of the USA, NA/RG59/867.4016/139.

⁷¹ Greene, *age.*, pp. 182.

⁷² Mary Caroline Holmes, *Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)*, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul, 2005, s. 34. Holmes, kör öğrencilerin birçoğunun savaş şartlarında açlıktan ölmüş olduklarını ve böylece okulun da tamamen işlevsiz kaldığını aktarmaktadır.

⁷³ James L. Barton, *Survey of the Fields 1916-1917*, Boston, 1917, pp. 9.

propagandası temelinde hızlı bir biçimde Anadolu'nun farklı bölgelerine nüfuz etmesi manasına gelmektedir.⁷⁴

Urfa Körler Okulu'nun Bord misyonerleri adına ikinci önemli getirisi, okulun gerek bölge halkı, gerekse yöneticiler nezdinde kabul görek misyonerlik faaliyetlerine karşı oluşabilecek olası muhalif tavırları bertaraf etmesi yönündedir. Mezuniyet törenlerinde sergilenen kör öğrencilerin ürettikleri ürünler ve öğrencilerin kat ettikleri tedrisî aşama, bölge halkı tarafından ilgiyle izlenmiştir. Ayrıca, 1910 Haziranında gerçekleştirilen mezuniyet töreninde, Bâb-ı Âlî müfettişinin okulla ilgili övgü dolu sözler sarf etmesi, Urfa Körler Okulu'nun devlet nezdinde politik kabul gördüğü şeklinde yorumlanabilir.⁷⁵ Nitekim, okula ait mevcut raporlarda, herhangi bir hükümet yetkilisinin muhalefetine dair bir bahis geçmemektedir.⁷⁶ Özellikle, 1880'li yıllardan itibaren, Ermeni sorunuyla ilintili olarak payitahtın misyonerlik faaliyetleri karşısında almaya çalıştığı önlemler ve çok sayıda ruhsatsız misyonerlik kurumuna karşı merkezi ve yerel otoriteler tarafından dönem dönem uygulanmaya çalışılan kısıtlama girişimleri göz önünde bulundurulduğunda, bir hükümet görevlisinin misyoner kimliğine rağmen Urfa Körler Okulu'nu övücü bir konuşma yapmış olması oldukça manidardır.⁷⁷ Şu şartlarda Bord misyonerlerinin Urfa Körler Okulu vasıtasıyla kendileri adına oldukça önemli iki unsur olan dinî propaganda ve politik kabul konusunda başarı sağladıkları söylenebilir.

Okulun öğrenciler adına sağlamış olduğu şüphesiz bir dizi getiri söz konusuydu. Bunlardan ilki, öğrencilerin çok sayıda pratik bilgi edinerek, okuldan mezun olmaları hususudur. Kendi başlarına saçlarını dahi tarayamadıkları

⁷⁴ Örneğin, 1907 mezunu bir öğrenci, Maraş'ta bir körler okulu açarak, 14 öğrenci ile faaliyete başlamıştır (ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 897). Bord misyonerlerinin denetimi altında Antep'te, Adana'da ve Maraş'ta açılan körler okullarıyla ilgili bir diğer belge için bkz. ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 904.

⁷⁵ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 497.

⁷⁶ Ancak burada okulun faaliyetlerinin, bütün kesimler tarafından kusursuz bir kabul görmemiş olduğunu ve münferit surette olsa da zaman zaman muhalif bir takım tavırlarla karşılaştığını belirtmek gerekir. Belgelere yanısıra bu muhalefet türü, öğrenci velisi ve karşıt mezhep merkezlidir. Örneğin 1911 yılı mezunları arasında bulunan Ermeni kökenli bir kız öğrencinin, evine döndükten sonra Protestanlıkla ilgili kitaplar okumaya devam etmesi, ailesinin tepkisine yol açmıştır. Mezun öğrencinin velisi, Protestanların son derece kötü insanlar olduğunu belirtmiş, hatta onların Kürtler'den daha fena bir topluluk olduğunu söylemiştir. Bu ifade gerek 1910'lu yıllardaki Ermeniler ve Kürtler arasındaki ilişkilerin ulaştığı menfi noktaya, gerekse farklı mezheplere ait bireylerin Bord misyonerlerinin yürüttükleri Protestan propagandasına karşı muhalif tutumlarına işaret etmektedir. İlgili belge için bkz. ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 520. Protestanlık propagandasına karşı duruş sergileyen mezhepler arasında Katolikler önemli bir konum işgal eder. Örneğin bu hususla ilgili olarak 5 yaşındaki görme engelli kızını, Urfa Körler Okulu'na kaydettirmek isteyen bir veli, çocuğunu yatılı olarak bu okula vermemesi yönünde Katolikler tarafından uyarılmıştır (ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 882-883).

⁷⁷ Payitahtın misyonerlik faaliyetleri karşısındaki tutumu ve önlem önerileri için bkz. Yücel, *a.g.t.*, s. 65.

aktarılan görme engelli çocuklar, müthiş bir değişim yaşayarak, okuldan mezun olmuşlardır. Mezun öğrenciler, artık ev işlerinin neredeyse tamamını kendi başlarına yapabilecek duruma gelmişlerdir. Ayrıca bu pratik yararların ötesinde okul, öğrencilerin toplum içerisindeki konumlarını değiştirerek, sosyal düzeylerinde devrim niteliğinde farklılaşma sağlamıştır. 1911 yılında okuldaki kız öğrencilerden biri, kendisinde gördüğü değişimi ve kazandığı özgüveni şu sözlerle ifade etmişti;⁷⁸ “*Evimize bir misafir geldiğinde bir fare gibi çabucak ortadan kaybolurdum. Fakat şimdi, okulda edindiğim örgü ve oya işleri gibi beceriler ve derslerde öğrendiğim bilgiler sayesinde misafirlerle birlikte boş vakit geçirip, birçok konu üzerine sohbet edebiliyorum.*” Öğrenciler, gerek edindikleri sosyal beceriler, gerekse enstrüman çalma ve şarkı söyleme gibi kültürel vasıflar aracılığıyla ruhsal bir dönüşüm de yaşamışlardır.⁷⁹ Bu değişim, öğrencilerin tüm hayatlarını etkileyecek düzeyde kapsamlı bir programın sonucuydu. Öyle ki jimnastik dersleri ile kızlara vücutlarını bir hanımefendi gibi nasıl taşıyacakları dahi öğretilmişti.⁸⁰

Urfa Körler Okulu’nun öğrencilerin yaşamları üzerindeki ikinci önemli etkisi, ekonomi alanında oldu. Okul başlangıcından itibaren kör öğrencilerin ekonomik koşullarını yükseltmeyi hedeflemişti. Temel olarak öğrenciler ya zanaatkâr, ya öğretmen, ya da vaiz olarak istihdam edilmek üzere eğitilmişti. Öğrenciler eğitim yılları boyunca ciddi bir zanaat eğitimi almış ve bu sayede oldukça seri bir biçimde malî gelir elde etmeye başlamışlardır. Bu öğrenciler, öğrendikleri zanaatlar sayesinde, yalnızca kendi geçimlerini sağlamakla kalmamışlar, aynı zamanda ailelerine de maddî gelir elde etme yolları göstermişlerdir.⁸¹ Bazı öğrenciler mezuniyet sonrası körlere yönelik okullar açarak ya da tek tek körlere evlerini ziyaret ederek gezici öğretmen (*home teacher*) suretiyle öğretmenlik mesleğini icra etmişlerdi.⁸² Son olarak Bord misyonerlerinin denetiminde yerel yardımcı suretinde vaizlik yaparak, geçimlerini sağlayan çok sayıda kör öğrenci söz konusuydu.

Sonuç

Zaman ve metod açısından sınırlandırılarak analiz edilmiş olan Urfa Körler Okulu’nun hikâyesi, çalışmanın giriş bölümünde temas edilen yakın dönem Türk tarihindeki misyonerlik olgusuna dair köklü tartışmalar hususunda bazı

⁷⁸ ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 492.

⁷⁹ ABCFM Arşivi, Reel 666, No: 339.

⁸⁰ ABCFM Arşivi, Reel 666, No: 256.

⁸¹ Örneğin okulun 1911 yılı mezunlarından bir kızın, annesi yokken ev işlerini yapması ve ayrıca zanaat işleri aracılığıyla para kazanmak için ailesine örnek teşkil etmesiyle ilgili olarak bkz. ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 520. Yine 30 yaşında bir kadının okulda almış olduğu eğitim sayesinde meslek öğrenerek evine ve yaşlı annesine bakmaya başlamasıyla ilgili alıntı için bkz. ABCFM Arşivi, Reel 661, No: 882.

⁸² ABCFM Arşivi, Reel 667, No: 489, 520.

ipuçları sunmaktadır. II. Abdülhamid Dönemi'nde, 1890'lı yıllardan itibaren, körlerin eğitime yönelik bazı girişimler söz konusu olmuştu. Bakanlık düzeyinde yazışmalar gerçekleştirilmiş ve fiiliyata geçememiş olsa da okulun tesisine yönelik bir irade ortaya konulmuştu. Payitahtta faaliyete geçirilecek modern düzeyde bir körler okulu, zamanla Osmanlı taşrasındaki önemli yerleşim birimlerinde birer şube açarak, ülke genelindeki görme engellilerin ekonomik ve sosyal koşullarının iyileşmesine yol açabilirdi. Her ne kadar Osmanlı başkentinde olmasa da bir diğer Anadolu şehri Urfa'da modern düzeyde bir körler okulu, Bord misyonerleri tarafından faaliyete geçirildi. Üstelik kısa sürede okul mezunları Maraş, Antep ve Adana gibi önemli yerleşim birimlerinde benzeri eğitim kurumlarını hizmete soktular. Dolayısıyla devletin görme engellilerin eğitime yönelik inisiyatif alamaması, bu sahanın misyonerler tarafından kapatılmasıyla sonuçlandı. Ancak buna rağmen, devlet eliyle Osmanlı taşrasında körlerin eğitime yönelik kurumların tesis edilmemesi, misyonerlerin bu türden kurumları faaliyete sokmalarının yegâne gerekçesi olarak düşünülmemelidir. Nitekim eğitim, yetimhane ve sağlık gibi sair misyonerlik uygulamalarında misyonerler kamuya ait kurumlarla dönem dönem rekabet içerisinde bulunmuşlardır. Ancak Batı Avrupa ve ABD merkezli bu misyon örgütlenmeleri transfer ettikleri bilgi ve teknik donanım sayesinde kamu kuruluşlarına kıyasla oldukça ileri düzeyde bir hizmet kalitesine ulaşmışlardır.

Hayır amaçlı kurulan vakıfların, kendilerine has bir insanî yardım felsefesine sahip olmaları şüphesiz yadırganamaz bir durumdur. Ancak misyonerlik uygulamaları söz konusu olduğunda, durum kuruluş ve yardım felsefesi itibarıyla farklı bir içerik kazanmaktadır. Kendilerini hemen her fırsatta birer hayırseverlik kurumu olarak niteleyen birçok misyonerlik kuruluşu, sundukları pratik hizmetler doğrultusunda, sağlık ve eğitim gibi birçok temel ihtiyacın karşılanması hususunda bölge halkına yardımcı olmuşlardır. Ancak temelde, karşılıksız bir yardım söz konusu değildir. Bölge halkına hizmet sunan kurumun temel amacı, alenî bir şekilde dinî propagandada bulunmaktır. Urfa Körler Okulu örneğinde gözlemlenebildiği üzere sosyal ve ekonomik açıdan oldukça düşük bir seviyede bulunan görme engelliler, temelde eğitim ihtiyacını gidererek, ekonomik ve sosyal bir bağımsızlık kazanmayı hedeflerken, bu hizmet karşılığında yoğun bir Protestanlık propagandasına maruz kalmışlardır.

Urfa Körler Okulu'nun tarihçesinin sunmuş olduğu belki de en önemli ipucu, Bord misyonerlerinin toplumun ihtiyaçlarını analiz hususunda göstermiş oldukları maharetle ilgilidir. Hedef topluluğun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik koşullar ile ruh halleri, bahsi geçen misyonerlik kurumunun projelendirilmesi aşamasında mükemmel bir biçimde çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Toplum içindeki görünürlüğü oldukça düşük düzeyde olan bir sosyal grubun sorunlarına yönelik gerçekleştirilen analizler ve bu insanların her birini, birer birey/değer olarak ele alıp, yaşam koşullarının yükseltilmesi yönündeki gayretler, bahsi geçen misyonerlik girişimini başarılı kılan en önemli

etkenlerdir. Son tahlilde, tarihî olayları yeniden kurgulamak, tarih biliminde geçerli bir metodolojik yaklaşım olmasa da, bahsi geçen misyonerler, birer Amerikan vatandaşı değil de, taşra halkının refahının yükseltilmesini hedefleyen bir politika bünyesinde payitahtça görevlendirilmiş memurlar olarak tasavvur edildiğinde, Türk modernleşmesinin harcındaki noksan unsurlar daha rahat anlaşılacaktır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

National Archives of the USA

NA/RG59/867.4016/139.

ABCFM Mikrofilm Arşivi

Reel 653, No: 538, 539, 540.

Reel 660, No: 592, 612.

Reel 661, No: 882, 883, 897, 903, 904, 905, 908.

Reel 666, No: 256, 339, 521.

Reel 667, No: 489, 490, 491, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 500, 501, 520, 521, 527, 528, 530.

Kitap ve Makaleler

AÇIKSES Erdal (2003) *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK Yayınları, Ankara.

ALAN Gülbadi (2008) *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri*, TTK Yayınları, Ankara.

BABOT Christiane (1996) *La Mission des Augustins de L'assomption à Eski-Chébir 1891-1924*, Première Impression, İstanbul, Strasbourg.

BARENTON P. Hilaire (1902) *La France Catholique En Orient Durant Les Trois Derniers Siecles: D'apres Des Documents Inédits*, Paris.

BARTHOLOMEW A. A. (1989) *Tarsus American School, 1888-1988, The Evolution of a Missionary Institution in Turkey*, (Doctorate Thesis), Bryn Mawr College, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bryn Mawr.

BARTON James L. (1917) *Survey of the Fields 1916-1917*, Boston.

BOWEN Benjamin B. (1847) *A Blind Man's Offering*, Özel Baskı, Boston.

CASTELLANO Carol (2005) *Making It Work: Educating the Blind*, Information Age Publishing, Charlotte.

ERDOĞAN Dilşen İnce (2007) *Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerler ve Van Ermeni İsyanı (1896)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ERGİN Osman (1941) *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 3, Osmanbey Matbaası, İstanbul.

GREENE Joseph (1916) *Leavening the Levant*, The Pilgrim Press, New York.

GUILBEAU Edgard (1907) *Histoire de l'Institution National des Jeunes Aveugles*, Belin Freres, Paris.

- HOLMES Mary Caroline (2005) *Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)*, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul.
- KEMAL Necati (1926) "Sağır ve Dilsiz ve Körler Müessesesi'nin 340 Kanunusaninisinden 341 Mayısına Kadar Mesaisi", *Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Müzakeratı (1-3 Eylül 1925)*, İstanbul. s. 519-527.
- KOCABAŞOĞLU Uygur (1989) *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- LOWENFELD Berthold (1975) *The Changing Status of the Blind*, Thomas Publishing, Springfield.
- MOON William (1879) *Light For the Blind*, Longmans&Co., London.
- MUTLU Şamil (2005) *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Bilim Basın Yayınları, İstanbul.
- PEABODY Emily Clough (1915) *Lives Worth Living-Studies of Women, Biblical and Modern, Especially Adapted for Groups of Young Women in Churches and Clubs*, The University of Chicago Press, Illinois.
- PEPPER Charles M.; Bacheller Irving (1910) *Life Work of Louis Klopsch: Romance of a Modern Knight of Mercy*, The Christian Herald, Basım Yeri Yok.
- PHILLIPS Gordon Ashton (2004) *The blind in British Society: Charity, State, and Community, c. 1780-1930*, Ashgate Publishing, Hampshire.
- RICHTER Julius (1910) *A History of Protestant Missions in the Near East*, Oliphant, Anderson&Ferrier, Edinburg and London.
- SAYI Hasan Basri (2008) *Osmanlı Belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in Biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- STRONG William E. (1910) *The Story of the American Board*, The Pilgrim Press, Boston.
- ÜNVER A. Süheyl (1942) "Manisada Saruhanlıların Körhane Binası Hakkında", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, 6(19), s. 3-7.
- YILDIRIM Nuran (1997) "İstanbul'da Sağır Dilsiz ve Âmâların Eğitimi", *İstanbul Armağanı 3, Gündelik Hayatın Renkleri*, Ayrı Basım, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL İdris (2005) *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- YÜCEL İdris (2011) *Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik (1880-1930)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.